

Van'da Nüfus ve Sağlık İlişkisi

Gülsevım Evsel ¹

Özet

Bu çalışmada, Van ilinde sağlık sektöründe yaşanan sorunların nüfus üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Çalışmada Van'ın özellikle son on yılda deneyimlediği deprem, pandemi ve iç-dış göçlerin neden olduğu sağlık sektöründe gerçekleşen değişikliklerin, ilin nüfus artış hızı üzerinde doğrudan etkili olduğu var sayılmaktadır. Bu çalışma, TÜİK tarafından yayınlanan Türkiye ve Van iline ait nüfus, göç, sağlık, doğum ve ölüm istatistiklerini içeren ikincil verilerin incelenmesi, bir diğerinin ışığında değerlendirilmesiyle oluşturulmuştur. Çalışmanın sonunda Van'ın; 1.000 kişiye düşen ameliyat, sağlık personeli başına ve sağlık kurumlarında yatak başına düşen kişi sayıları ve hatta Van'daki ölüm nedenleri dikkate alındığında TRB2 bölgesinin ve özelde Van'ın ciddi sağlık önemleri ve politikalarına ihtiyaç duyduğu anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Göç, İkincil Veri Analizi, Sağlık Sektörü, TRB2 Bölgesi, Van ili

Jel Kodu: J11, I14, I18

Population and Health Relationship in Van

Abstract

In this study, the effects of the problems in the health sector on the population in Van province are analyzed. In the study, it is assumed that the changes in the health sector caused by the earthquake, pandemic, and internal and external migration Van has experienced in the last decade, have a direct impact on the province's population growth rate. This study analyzes and evaluates secondary data published by TurkStat, including population, migration, health, birth, and death statistics of Turkey and Van province. At the end of the study, when the number of surgeries per 1,000 people, the number of people per health personnel and the number of people per bed in health institutions, and even the causes of death in Van are taken into consideration, it is understood that the TRB2 region and Van, in particular, need serious health care measures and policies.

Keywords: Migration, Secondary Data Analysis, Health Sector, TRB2 Region, Van City.

Jel Codes: J11, I14, I18

1. GİRİŞ

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sağlık ciddi dönüşümler geçirmiştir; geçirmeye de devam etmektedir. Modern tıp dünyada sağlık sahnesine çıkarken işe, yeni hastalık tanımlarını ve içeriklerini ele alarak başlamıştır. Teknolojideki gelişmeler ve nüfus artışındaki azalmalarla modern tıp yeni hedefini, sağlıklı ve güçlü bir nesil yaratmak şeklinde kurgulamıştır.

Ancak bu kurguyu zorlaştıran bazı toplumsal ve teknolojik gelişmeler de olmuştur. Covid-19, iç ve dış göçler, ileri teknolojiler gibi

lin nüfus artış hızı üzerinde doğrudan etkili olduğu var sayılmaktadır. Bu çalışma, TÜİK

öngörülemez durumların nüfus üzerinde ciddi etkileri olmuştur. Bu durumlar pandemi, savaşlar, teknolojik gelişmeler gibi küresel bazı etkilerin sonuçları olarak kabul edilmesine rağmen Türkiye sınırları içinde yer alan Van ili, gelişmekte olan bir sınır kenti olduğu için bu etkilerin çoğundan diğer illere göre daha yoğun etkilenmektedir.

Bu çalışmada, Van ilinde sağlık sektörünün nüfus üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Çalışmada Van'ın coğrafi ve kültürel özelliklerinden dolayı özellikle savaşlar, pandemiler ve iç-dış göçlerin nüfus yapısında gerçekleşen değişikliklerin, i

tarafından yayınlanan Türkiye ve Van İline ait Nüfus, Göç, Sağlık, Doğum ve Ölüm

ATIF ÖNERİSİ (APA): Evsel, G., (2023). Van'da Nüfus ve Sağlık İlişkisi. *İzmir Yönetim Dergisi*, 3(2), 52-58. Doi: 10.56203/iyd.1221000

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tuşba / VAN, **EMAIL:** geysel@yyu.edu.tr **ORCID:**0000-0002-1733-3966

İstatistiklerinin incelenip derlenerek, bir diğerinin ışığında değerlendirilmesiyle oluşturulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Dünyada süregelen ve bütün ülkeleri etkisi altına alan sanayileşme ve akabinde ulus devletlerin yükselişi farklı ülkelerde yaşayan bireyleri oldukları sıfattan çıkartıp “yurttaş” kimliğine ve bazı haklara kavuşturmuştur. Artık nüfusun önemi biliniyor, çeşitli politikalarla genç nüfus ve dolayısıyla doğum oranlarının artması destekleniyordu: Foucault bu duruma biyogüç/biyoiktidar¹ adını vermiştir. Elbette bu durum ekonomi, eğitim, hukuk gibi alanların yanı sıra sağlığın da ciddi değişimler geçirmesine, dikkate alınmasına neden olmuştur.

Giddens (2012) sanayileşme ve ulus devletlerin ortaya çıkışı ile beraber demografinin öneminin artmasından bahseder. Yazarın ele aldığı şekliyle, demografi, insan nüfusunun büyüklüğünü, bileşimini ve dinamiklerini inceleyen çalışmalardır. Nüfus yoğunluğunda meydana gelen değişimlerin izlenebilmesi ve kayıt altına alınabilmesi için nüfus sayımı düşüncesi ortaya atılmıştır. Artık doğum ve ölüm oranları, ortalama evlilik ve çocuk sahibi olma yaşları intihar oranları, ortalama yaşam süresi, beslenme alışkanlıkları, yaygın hastalıklar ve ölüm nedenleri, vb. gibi her türlü istatistiksel bilgi toplanmakta ve hesaplanmaktadır (Giddens, 2012).

Bu çalışmada benzer şekilde, Türkiye’ye ve Van’a ait demografik bilgilerden yararlanılmış; bu göstergeler üzerinden Van’da son dönemde sağlık ve nüfus üzerinde yaşanan değişimlere dikkat çekilmek istenmiştir.

¹ Foucault (2019): “Benim biyo-iktidar veya anatomo siyaset diye adlandırdığım şeyin ortaya çıkışından bu yana, artık bir hukuk toplumu olmaya son vermekte olan bir toplumda yaşamaktayız. Hukuk toplumu monarşik toplumdur. On ikinci yüzyıldan on sekizinci yüzyıla doğru giden Avrupa toplumları esas olarak hukuk sorununun temel sorun olduğu hukuksal toplumlardır: Hukuk için mücadele ediliyordu, hukuk adına devrimler yapılıyordu. 19. YY dan itibaren parlamento,

3. LİTERATÜR TARAMASI

Kardaş (2019) Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’deki ve özel olarak Van’daki sağlık politikalarını konu alan çalışmasında, o dönemdeki salgın hastalıklar ve yaşanan sosyo-ekonomik gelişmelerin yeni devletin sağlık politikalarının belirlenmesinde etkili olduğunu belirtmiştir. Bu dönemde varlığını sürdüren salgın hastalıklar, nüfusun azalmasına, halkın perişan bir hale düşerek göç etmesine ve büyük sosyal sorunların yaşanmasına yol açmıştır. Bu dönemde hükümet, sağlık alanında ulusal örgütünü kurmak, doktor ve diğer sağlık personeli açığını kapatmak, salgın hastalıklarla mücadele etmek için önlem almıştır. Cumhuriyet Dönemi’ndeki salgın hastalıkların yaşandığı merkezlerden biri de taşrada yer alan Van’dı (Kardaş, 2019).

Van ili bugün, özellikle ilin coğrafi konumu, fiziksel olanakları, bir sınır kenti olması ve farklı kültürlerle sahip olup farklı dilleri konuşan insanları bir araya getirmesi nedeniyle tercih edilen çokuluslu yapıda bir yerleşim yeridir. Bu özellikleri, onun yüzyıllar boyunca farklı uygarlıkları ağırlamasına ve farklı ülkelerden göç almasına neden olmuştur. Uluslararası göç çok eskilere dayanan bir olgu olsa da Türkiye’de gündeme gelişi, hem politik hem de bir araştırma alanı olarak önemsenmesi çok yenidir ve bu özellikle Suriyelilerin gelişi ile de paraleldir (Erbaş, 2019).

Ghanbarlou ve Sığın’a (2022) göre, Türkiye’nin, özellikle sınır komşu ülkesi olan İran’dan yoğun göç almasının başlıca nedenleri arasında, İran’daki yarı-açık toplum yapısına karşın, bazı İranlıların istedikleri farklı dini, politik ve cinsel kimlikleri yaşamalarına izin veren Türkiye’deki açık toplum yapısı, İran’daki dengesiz ekonomik koşullara karşın Türkiye’deki

mevzuat, yasalar ve mahkemelerle kendini hukuk toplumu olarak sunan toplumlarda hukuksal biçimlere boyun eğmeyen, fark edilmeden sızan ve temel ilkesi yasa değil; daha ziyade norm ilkesi olan ve mahkemeleri, yasa ve hukuk aygıtını değil; tıbbi, toplumsal denetimleri, psikiyatriyi ve psikolojiyi araç olarak kullanan çok başka bir iktidar mekanizması fiili olarak vardı.”

[görece] stabil ekonomik koşullar, İran'daki eğitim sisteminde gözlemlenen aksaklıklara karşın Türkiye'de hakim olan öğrenci turizmi yer almaktadır.

Van kent merkezindeki mültecilerin 2009'daki profillerine göz atmak istersek bu profiller, Deniz (2009) tarafından şu şekilde belirtilmiştir: Mültecilerin %94'ü pasaportsuz ve kimliksiz olarak kaçak yoldan Türkiye'ye giriş yaparken, sadece %6'sı resmi yollardan Türkiye'ye girmiştir. Mültecilerin %50'si siyasi, %16'sı dinsel, %11'i savaş, %8'i ekonomik, %15'i ise diğer nedenlerle ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır.

Deniz (2022) İran üzerinden Türkiye'ye gelen Afganistan, Pakistan ve İran vatandaşı göçmenler ile ilgili yaptığı güncel çalışmasında, Afganların genellikle güvenlik ve ekonomik kaygılarla, Pakistanlıların ekonomik nedenlerle, İranlıların ise genellikle siyasi sebeplerle göç ettiğini belirtmektedir. Türkiye, Suriye İç Savaşı sırasında ise açık kapı politikası uygulamış ve sınırlarına dayanan göçmenleri kabul etmiştir. Türkiye resmi kayıtlara göre 2021 yılı Eylül ayı itibariyle 4 milyona yakın Suriyeli göçmene ev sahipliği yapmaktadır (BMMYK, 2021; akt. Parin ve Kılıç, 2022).

Van ili farklı ülkelerden ve kırsaldan çeşitli sebeplerle göç almasının yanı sıra, Türkiye'nin farklı illerine de göç vermektedir. Bu nüfus hareketliliği, Van'ın sahip olduğu aşiret sistemine dayanan geleneksel ve toplumsal yapının desteklediği erken evlilikler ve geniş aileler tarafından da beslenmektedir. Ancak son dönemlerde sağlık göstergelerinde bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. Bu çalışma, söz konusu farklılıkların birbirleriyle ilişkileri ve olası nedenlerini ortaya çıkartmayı hedeflemektedir.

4. YÖNTEM

Bu çalışmanın konusunu, Van ilinde sağlık sektöründeki değişikliklerin nüfus üzerine etkileri, oluşturmaktadır. Çalışmanın araştırma sorusu, "Van ilinde sağlık sektöründeki değişikliklerin nüfus üzerine olan etkileri nelerdir" irdelenmektedir. Bu çalışma, TÜİK

(2022) tarafından paylaşılan Türkiye TRB2 ve Van İline ait Sağlık ve Nüfus İstatistiklerinin ve ilgili diğer resmi kaynaklar tarafından yayınlanan verilerin incelenip değerlendirilmesiyle, diğer bir deyişle ikincil veri analizi ile oluşturulmuştur.

Bu çalışmanın sadece ikincil nicel verileri dikkate alarak hazırlandığı, nüfus artış hızının azalmasında sağlıkla ilgili bazı nedenleri ortaya çıkarmayı hedeflediği; ancak farklı nedenlerin de olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

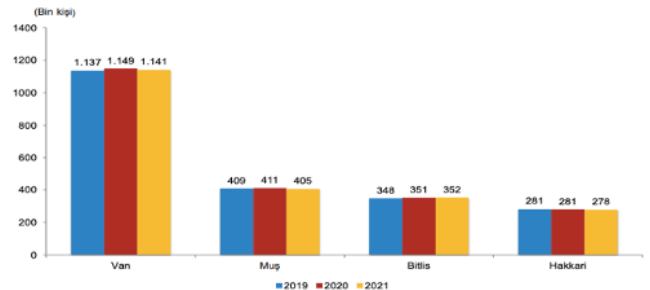
5. UYGULAMA

5.1. Göç ve Doğum hızının Van nüfusu üzerine olan etkileri

Literatür özetinde belirtildiği gibi, Van ilinin son yıllarda, özellikle komşu ülkelerde yaşanan iç ve dış çatışmalar nedeniyle, çok göç aldığı bilinmektedir.

Şekil 1'de TRB2'nin son üç yıla ait nüfus büyüklükleri paylaşılmaktadır (TÜİK, 2022).

Buna göre, Van ilinin 2019-2021 yılları arasında diğer TRB2 illerine göre yaklaşık 2-3 kat yüksek oranlarda nüfus büyüklüğüne sahip olduğu anlaşılmaktadır. İl nüfusu oranı 2019'da 1.137, 2020'de 1.149 ve 2021'de 1.141 olarak izlenmiştir (Bkz. Şekil 1). Daha önceki yıllarla kıyaslanmak istenirse TÜİK'e (2020) göre, Van ilinin 2017'de nüfusu 1.106.891, 2018'de ise 1.123.784 olarak belirlenmiştir. Buna göre Van'ın, bölgenin en yüksek nüfusuna sahip ili olduğu söylenebilir.

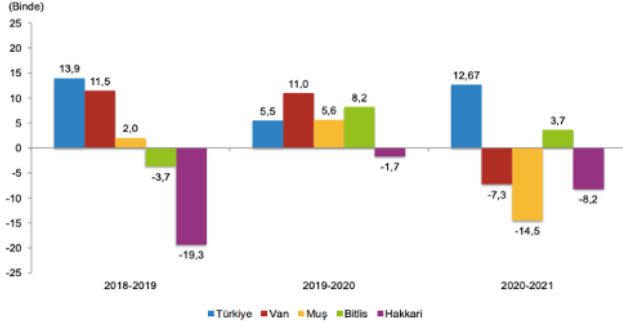

Şekil 1: Nüfus ve Göç

Kaynak: TÜİK, 2022

Şekil 1'de yer alan TÜİK verilerinden anlaşılacağı üzere, Covid-19 pandemisinin

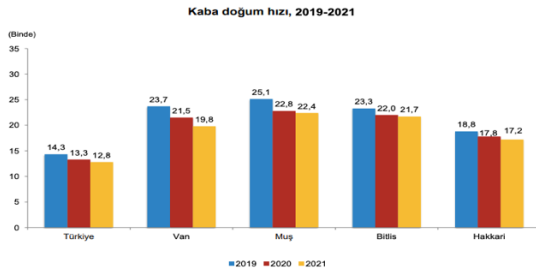
ortaya çıkıp dünya çapında yaygınlaştığı 2019 ve 2020 yıllarında nüfus artışında belirgin bir fark (düşüş veya artış) görülmezken; 2021 yılına gelindiğinde son beş yılda ilk kez il nüfusunda bir gerileme olduğu fark edilmektedir.

Şekil 1: Yıllık Nüfus Artış Hızı

Kaynak: TÜİK, 2022

Van'ın yıllık nüfus artış hızı, 2018-2019'da binde 11,5; 2019-2020'de 11,00; 2020-2021'de ise -7,3 olacak şekilde ciddi bir düşüş yaşamıştır.

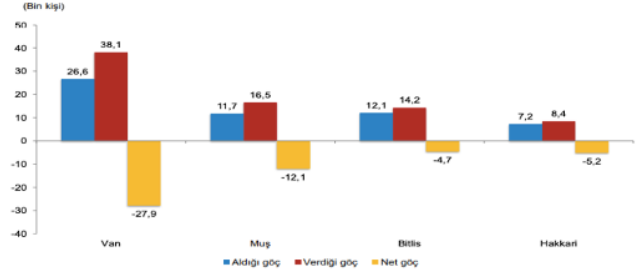

Şekil 3: Kaba Doğum Hızı

Kaynak: TÜİK, 2022

Şekil 3'te TRB2 Bölgesine ait son üç yılın kaba doğum hızı oranları yer almaktadır. Burada bölgenin dört ilinin de Türkiye genelinin kaba

doğum hızından yüksek oranlara sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 4: İllerin Göç İstatistikleri

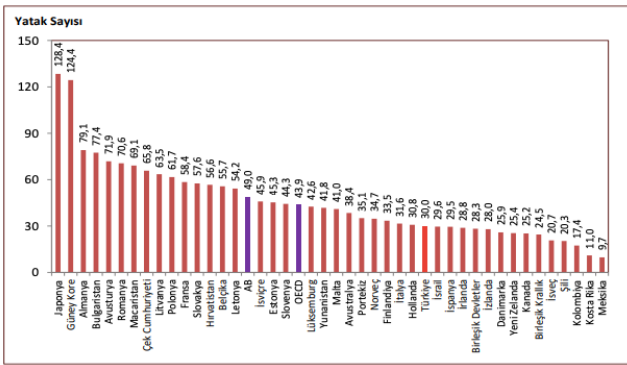
Kaynak: TÜİK, 2022

Van ilinin, nüfus artış hızının yıllar içerisinde gittikçe düşen ve 2020-21 yıllarında -7,3'ü bulan oranlarına (Şekil 2) ve yine son üç yıl içindeki kaba doğum hızındaki düşüşe (Şekil 3) ve Van'ın net göç oranındaki düşüklüğe bakılırsa (Şekil 4), Van'da doğum hızının diğer bölge illerine göre daha keskin bir düşüş trendi içinde olduğu; aldığı göç nüfusuna rağmen, verdiği göç oranının yüksekliği nedeniyle artık genel nüfus ortalamasının doğum hızındaki düşüşten ve verdiği göç oranlarından etkilenmeye başladığı ileri sürülebilir. Diğer bir deyişle TÜİK (2022) verileri, genel nüfustaki düşüşün Van'ın aldığı göç oranından ziyade; doğum hızının düşmesinden kaynaklı olduğu düşüncesini desteklemektedir (Bkz. Şekil 2). Nüfus artış hızının düşmesinin doğum hızının düşmesine ve/veya hastalık ve ölüm oranlarının artmasına bağlı olduğu da düşünülebilir.

Genel nüfus oranlarında azalma eğilimi olması, Van'ın sağlık sisteminde nasıl bir yerde olduğu sorusunu düşündürmektedir. Bütün diğer kurumlarında olduğu gibi sağlık sisteminde de 2011 Van depremi ve Covid-19 pandemisi sonrasında ciddi sorunlar yaşayan Van ilinin ve içinde yer aldığı Türkiye'nin genel sağlık göstergelerine bakarak durumu daha iyi anlamaya çalışalım.

5.2. Türkiye’de ve Van’da Sağlık

İl özelinde sağlık durumunu değerlendirmeden önce Türkiye’nin dünyadaki konumunu hatırlamak isabetli olacaktır. 2018 Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2017 yılı verilerine göre, 10.000 kişiye düşen hastane yatak sayısı OECD ortalaması 46,5 iken, Türkiye ortalaması 28,3 olmuştur (TC. Sağlık Bakanlığı, 2019; akt. Sarıyıldız, Paşaoğlu ve Yılmaz, 2021). 2020 Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2020 yılı verilerine göre ise; söz konusu OECD ortalaması 43,9’a düşerken, Türkiye ortalaması 30,0’a yükselmiştir (Bkz. Şekil 5).

Şekil 5: 10.000 Kişiyeye düşen Hastane Yatağı Sayısının Uluslararası Karşılaştırması, 2019

Kaynak: Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, OECD Health Data 2021, EUROSTAT Veri Tabanı; akt. TC. Sağlık Bakanlığı, 2022.

Not: Türkiye verisi 2020 yılına aittir. Ülke verileri 2019 yılına veya en yakın yıla aittir.

Bu durum OECD ülkelerinin COVID-19’la mücadelesinin Türkiye’den daha olumsuz sonuçlar verdiğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir. Ancak bu yorum yapılırken, Türkiye’nin COVID-19 pandemisiyle görece daha geç tanışmış olması ve buradaki ülke verilerinin yılları da dikkate alınmalıdır.

Tablo 1. İBBS-1’e ve Ameliyat Gruplarına göre 1.000 Kişiyeye düşen Ameliyat Sayıları, 2020

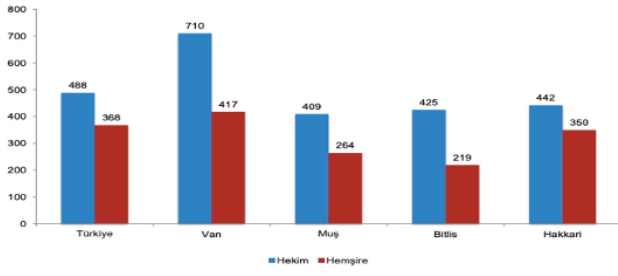
İBBS-1	A	B	C	Toplam
Batı Anadolu	8,1	18,4	26,1	52,7
Akdeniz	5,6	17,3	27,2	50,2
Ege	5,9	16,9	24,7	47,6
İstanbul	7,6	14,9	24,9	47,5
Doğu Marmara	5,6	16,7	22,7	45,0
Türkiye	5,5	15,2	23,7	44,5
Batı Karadeniz	4,8	15,2	21,2	41,2
Doğu Karadeniz	4,4	15,1	21,4	40,9
Batı Marmara	4,6	14,1	20,8	39,5
Orta Anadolu	3,4	13,6	22,0	39,0
Güneydoğu Anadolu	3,1	11,7	22,9	37,7
Ortadoğu Anadolu	2,8	10,4	18,6	31,8
Kuzeydoğu Anadolu	2,1	10,2	17,7	30,0

Kaynak: TC. Sağlık Bakanlığı, 2022

Türkiye İBBS-1’e ve Ameliyat Gruplarına göre 1.000 Kişiyeye düşen Ameliyat Sayıları dikkate alındığında ise Van’ın dahil olduğu Ortadoğu Anadolu Bölgesinde 1.000 kişiye düşen ameliyat sayısının 2,8 yani Türkiye ortalamasının (5,5) neredeyse yarısı kadar olduğu görülmektedir.

Benzer şekilde TC. Sağlık Bakanlığı (2022), İBBS-1’e göre 100.000 kişiye düşen toplam hekim sayısını Ortadoğu Anadolu Bölgesinde 2002 yılında 117, 2020 yılında 182 olarak açıklamıştır. Bu rakamın Türkiye ortalamasının (2002=138; 2020=205) yine altında kaldığı anlaşılmaktadır. Hatta bu bilgiye göre, Ortadoğu Anadolu Bölgesi, Güneydoğu Anadolu’dan sonra en düşük 100.000 kişiye düşen toplam hekim sayısına sahiptir.

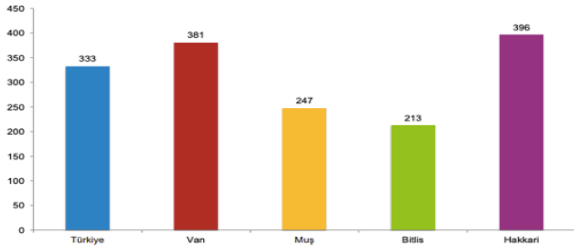
Sağlık personeli başına düşen kişi sayısının, 2020’de sağlanan TÜİK verilerine göre, Van’da (1 hekime 710, 1 hemşireye 417 kişi) yine Türkiye ortalamasının (1 hekime 488, 1 hemşireye 368 kişi) çok üzerinde olduğu, hatta TRB2 Bölgesinde yer alan diğer bütün illerden daha olumsuz bir tabloya sahip olduğu anlaşılmaktadır (Bkz. Şekil 6).

Şekil 6: Sağlık Personeli Başına Düşen Kişi Sayısı

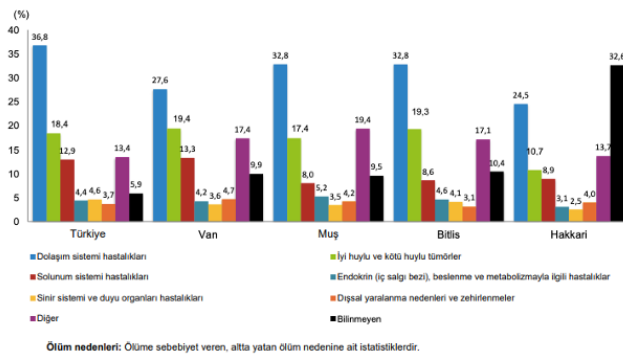
Kaynak: TÜİK, 2022

Van'da sağlık kurumlarında yatak başına düşen kişi sayısına baktığımızda ise, Van'ın (s=381) bu kez TRB2 Bölgesinde Hakkari (s=396) ile başa baş bir şekilde Türkiye ortalamasının (s=333) yine üzerinde olduğu görülmektedir.

Şekil 7: Sağlık Kurumlarında Yatak Başına Düşen Kişi Sayısı

Kaynak: TÜİK, 2022

Şekil 8: Ölüm Nedeni İstatistikleri

Kaynak: TÜİK, 2022

Bilinmeyen bir nedenle ölümün TRB2 Bölgesinde Türkiye ortalamasının üzerinde görülmesi ve en çok Hakkari'de öne çıkması dikkat çekicidir. Ölüm nedeni istatistikleri 2019, COVID-19 Pandemi yılından sonra yayınlanmamıştır. Son yayınlanan bilgilere göre

ise, 2019'da Van'da Türkiye ortalamasının üzerinde görülen ölüm nedenleri, iyi huylu ve kötü huylu tümörler, solunum sistemi hastalıkları, dışsal yaralanma ve zehirlenme olmuştur. Dolaşım sistemi hastalıkları nedeniyle ölüm Van'da ve diğer TRB2 Bölgelerinde Türkiye ortalamasının altında görülmüştür. Tanımlı ölüm nedenleri dışındaki bir nedene bağlı olarak ölüm oranları ise TRB2 Bölgesinde Türkiye ortalamasının üzerindedir (Bkz. Şekil 8).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Van, nüfus artış hızı Türkiye genelinde olduğu gibi giderek azalan bir ildir. Bu çalışma, özellikle TÜİK verilerinden yararlanarak, TRB2 Bölgesinde yer alan Van ilinin sağlık ile ilgili olarak bugün içerisinde yer aldığı durumun, nüfus artış hızını ve bireylerin yaşamlarını doğrudan etkileyen bazı özelliklerini ortaya çıkartmayı hedeflemiştir.

Van ili ve içerisinde yer aldığı TRB2 bölgesi, uzun yıllardır bölgede yaşanan çatışmalar nedeniyle hükümetlerin daha çok güvenliğini ön plana çıkarttığı bir bölgedir. Oysa özellikle son on yıllık dönemde yaşanan Van depremi ve COVID-19 salgını sonrasında, bölgeye artan göçün ve bölgedeki doğum hızının azalmasına da bağlı olarak, nüfusun görece yaşlanması ile Van'da sağlık alanında ciddi eksiklikler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu çalışmada, OECD ülkeleri ile uluslararası düzeyde karşılaştırıldığında Türkiye'nin olumlu bir resim sergilemesine karşın; 1.000 kişiye düşen ameliyat sayıları, sağlık personeli başına ve sağlık kurumlarında yatak başına düşen kişi sayısı ve hatta ölüm nedenleri dikkate alındığında TRB2 bölgesinin ve özelde Van'ın ciddi sağlık önemleri ve politikalarına ihtiyaç duyduğu anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Deniz, O. (2009). Mülteci Hareketleri açısından Van Kentinin Durumu ve Kentteki Mültecilerin Demografik Profili, *Eastern Geographical Review*, 22. ss. 187-204.

Deniz, O. (2022). Türkiye İran Sınırında Düzensiz Göç ve Göçmenlerin Sınır Geçme Pratikleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Türkiye'nin Göç Siyaseti Özel Sayısı, 21(Özel Sayı), ss. 254-273.

Erbaş, H. (2019) Gidişlerden Kaçışlara: Göç ve Göçmenler, Kuram Yöntem ve Alan Yazıları. Phoenix Yayınevi.

Foucault, M. (2019). Özne ve İktidar, Ayrıntı Yayınları.

Ghanbarlou, M. R. ve Sığın, A. (2022). Konut Alımıyla başlayan İran'dan Türkiye'ye Göç Süreçlerinin Nedenlerini Anlamaya Yönelik Sosyolojik bir inceleme, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 9(1). ss. 217-256.

Kardaş, A. (2022). Cumhuriyet Döneminde Van (1960-2012), Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2). ss. 248-259.

Parin, S. ve Kılıç, A. R. (2022) Türkiye'deki Suriyeli Göçmenlerin Girişimcilik

Faaliyetlerinde Farklı Sermaye Biçimlerinin Rolü, *Göç Dergisi*, 9(1). ss. 15-36.

Sarıyıldız, A.Y., Paşaoğlu, M.T. ve Yılmaz, M.E. (2021). Türkiye, Çin, ABD, Fransa Sağlık Sistemleri ve COVID-19 Politikaları, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(2). ss: 314-327.

TC. Sağlık Bakanlığı. (2022). Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2020. Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü. URL: <https://dosyasb.saglik.gov.tr/Eklenti/43399,siy2020-tur-26052022pdf.pdf?0>

TÜİK (2020). İllere ve Vatandaşlığa göre Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den Giden Göç Verisi. 17 Temmuz 2020. Elde edildiği tarih: 01.12.2022.

TÜİK (2021). Sağlık Harcamaları İstatistikleri. Elde edildiği tarih: 07.12.2022. URL: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Saglik-Harcamalari-Istatistikleri-2021-45728&dil=1>

TÜİK (2022). Sayılarla Türkiye: TRB2 Van, Muş, Bitlis, Hakkari, TÜİK Van Bölge Müdürlüğü Sunumu. Elde edildiği tarih: 07.12.2022.